Vol 5 Issue 4 Jan 2016

ISSN No : 2249-894X

Monthly Multidisciplinary Research Journal

Review Of Research Journal

Chief Editors

Ashok Yakkaldevi
A R Burla College, India

Flávio de São Pedro Filho
Federal University of Rondonia, Brazil

Ecaterina Patrascu
Spiru Haret University, Bucharest

Kamani Perera
Regional Centre For Strategic Studies, Sri Lanka

Welcome to Review Of Research

RNI MAHMUL/2011/38595 **ISSN No.2249-894X**

Review Of Research Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial Board readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

Regional Editor

Manichander Thammishetty
Ph.d Research Scholar, Faculty of Education IASE, Osmania University, Hyderabad.

Advisory Board

Kamani Perera
Regional Centre For Strategic Studies, Sri Lanka

Ecaterina Patrascu
Spiru Haret University, Bucharest

Fabricio Moraes de AlmeidaFederal
University of Rondonia, Brazil

Anna Maria Constantinovici
AL. I. Cuza University, Romania

Romona Mihaila
Spiru Haret University, Romania

Delia Serbescu
Spiru Haret University, Bucharest, Romania

Xiaohua Yang
University of San Francisco, San Francisco

Karina Xavier
Massachusetts Institute of Technology (MIT), USA

May Hongmei Gao
Kennesaw State University, USA

Marc Fetscherin
Rollins College, USA

Liu Chen
Beijing Foreign Studies University, China

Mabel Miao
Center for China and Globalization, China

Ruth Wolf
University Walla, Israel

Jie Hao
University of Sydney, Australia

Pei-Shan Kao Andrea
University of Essex, United Kingdom

Loredana Bosca
Spiru Haret University, Romania

Ilie Pintea
Spiru Haret University, Romania

Mahdi Moharrampour
Islamic Azad University buinzahra Branch, Qazvin, Iran

Titus Pop
PhD, Partium Christian University, Oradea,
Romania

J. K. VIJAYAKUMAR
King Abdullah University of Science & Technology,Saudi Arabia.

George - Calin SERITAN
Postdoctoral Researcher
Faculty of Philosophy and Socio-Political Sciences
Al. I. Cuza University, Iasi

REZA KAFIPOUR
Shiraz University of Medical Sciences
Shiraz, Iran

Rajendra Shendge
Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur

Nimita Khanna
Director, Isara Institute of Management, New Delhi

Salve R. N.
Department of Sociology, Shivaji University, Kolhapur

P. Malyadri
Government Degree College, Tandur, A.P.

S. D. Sindkhedkar
PSGVP Mandal's Arts, Science and Commerce College, Shahada [M.S.]

Anurag Misra
DBS College, Kanpur

C. D. Balaji
Panimalar Engineering College, Chennai

Bhavana vivek patole
PhD, Elphinstone college mumbai-32

Awadhesh Kumar Shirotriya
Secretary, Play India Play (Trust),Meerut (U.P.)

Govind P. Shinde
Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai

Sonal Singh
Vikram University, Ujjain

Jayashree Patil-Dake
MBA Department of Badruka College Commerce and Arts Post Graduate Centre (BCCAPGC),Kachiguda, Hyderabad

Maj. Dr. S. Bakhtiar Choudhary
Director,Hyderabad AP India.

AR. SARAVANAKUMARALAGAPPA
UNIVERSITY, KARAIKUDI,TN

V.MAHALAKSHMI
Dean, Panimalar Engineering College

S.KANNAN
Ph.D , Annamalai University

Kanwar Dinesh Singh
Dept.English, Government Postgraduate College , solan

More.........

Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.ror.isrj.org

ISSN: 2249-894X Impact Factor : 3.1402(UIF) Volume - 5 | Issue - 4 | Jan - 2016

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेचे मुल्यमापन

[1]जोशी राजकुमार लक्ष्मीकांत [2]देशमुख एम.पी.
[1]कै. लक्ष्मीबाई देशमुख महिला महाविद्यालय, परळी वैजनाथ जि. बीड
[2]सिध्देश्वर महाविद्यालय, माजलगांव, जि. बीड

प्रस्तावना

ग्रामीण भारतीय अर्धव्यवस्थेला मजबुत बनविने व सामुहिक समाजाचा विकास करण्यासाठी मनेरगा महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगाार योजना सुरु करण्यात आली. 1947 मध्ये भारत स्वातंत्र्य झाला 1951–2001 पर्यंत अनेक राजकिय परिवर्तने घडून आले तरी देशात बेरोजगारी, दारिद्र्य अर्थिक विषमता मोठ्यात प्रमाणात निर्माण झाली दिसुन येते. देशातील 30 टक्के लोक दारिद्र्य रेषेखाली जिवन जगतात त्यांच्यात यात सुधारणा घडवुन आनण्यासाठी व ग्रामीण अर्थव्यवस्था मजबुत करण्यासाठी देशात पंचायत राज व्यवस्था निर्माण करण्यात आली शहरी रोजागाराच्या तुलनेत ग्रामीण भागात रोजगाराच्या संधी अपुरे असतात. त्यात बदल घडवुन आणणे आवश्यक होते म्हणुन राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी अधिनियम 2005 नुसार देशात न्युनतम रोजगार निमाण करण्यासाठी 7 सप्टेंबर 2005 च्या अधिसुचनेनुसार प्रारंभी देशातील 200 जिल्ह्यात 2 फेब्रुवारी 2006 मध्ये महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना सुरु करण्यात आली व दुसरे चरणात 130 जिल्ह्यात 2 मे 2007 मध्ये सुरु करण्यात आली. 2 ऑक्टोंबर 2009 पासुन देशातील सर्व जिल्ह्यात महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगाार हमी योजना सुरु करण्यात आली.

प्रस्तुत शोध निबंधाचे उद्दिष्टे

1.मनेरेगाच्या कार्याचा आढावा घेणे
2.मनेरेगेमुळे महाराष्ट्रात निर्माण झालेल्या रोजगारासंबंधीची आकडेवारीचे परिक्षण करणे
3.मनेरेगा या योजनेचे मुल्यमापन करणे

ग्रहीतके

1.मनेरेगाची कार्य रोजगाराच्या दृष्टीने योग्यपध्दतीनुसार चालु आहे.
2.मनरेगेमुळे महाराष्ट्रात रोजगारात वृध्दी झाली आहे.
3.मनेरेगेच्या कार्यमुळे ग्रामिण भागाचा विकासात भर पडली आहे.
4.मनेरेगेच्या कार्यामुळे जलसंवर्धनाचे अनेक कामे मार्गी लागली आहेत.

प्रस्तुत शोध निबंध तयार करण्यासाठी दुय्यम सामग्रीचा वापर केला आहे यात मनेरगा संदर्भ ग्रंथ, मासिके, योजनाख लोक राज्य शसनाचे अहवाल इंटरनेटवरील माहिती याचा अधार घेतला आहे.

गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार योजनेची वैशिष्ट्ये

1.महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार योजना – महाराष्ट्राखाली नोंदणीकृत ग्रामीण घरातील प्रत्येक प्रौढ व्यक्तिस Chouse hold जॉब कार्ड देणे.
2.नोंदणीकृत कुटूंबाला वित्तीय वर्षात किमान 100 दिवस प्रति कुटूंब केंद्रीय निधीतून अकुशल रोजगाराची हमी आथवा रोजगाराची हमी देणे.
3.कायद्याच्या अंमलबजावणीची प्राथमिक जबाबदारी ग्रामपंचायतीची असेल.
4.प्रतिदिन मजुरीचे दर केंद्रशासन निश्चित करेल.
5.केंद्रशासनाने ठरविलेल्या दराप्रमाणे मजुरी मिळेल. दरपत्रक राज्यशासन करेल. काम केल्यानंतर जास्तीत जास्त 15 दिवसात मजूरी वाटप होईल.
6.कामासाठी नाव नोंदणी केलेल्या मजूराने किमान 14 दिवस सलग काम करणे आवश्यक आहे.
7.एका ग्रामपंचायत हद्दीत काम सुरु करण्यासाठी किमान 10 मजूर आवश्यक ही अट डोंगराळ भाग व वनीकरण काम यासाठी षिथीलता आहे.
8.मजूरीचे वाटप मजूराच्या बॅक व पोस्ट बचतखात्यात मार्फत करणे.
9.गावाच्या 5 कि.मी. परिसरात रोजगार देणे कोणत्याही परिस्थितीत पंचायत समिती क्षेत्राबाहेर नाही.
10.कामावर कत्रांटदार लावण्यास बंदी आहे.
11.कामात किमान 60 टक्के भाग अकुशल तालुका व जिल्हा सत्यावर अकुशाल–कुशलाचा हिशोब ठेवता येईल.
12.मजूरा मार्फत करता येण्यासारख्या कामावर मशीनरी लावण्यास बंदी आहे.
13.राज्य शासनास सल्ला देणारी महारष्ट्र रोजगार हमी परिषद.
14.सर्व माहिती कामावर, ग्रामपंचायत व वेबसाईटवर उपलब्ध करुन देणार.
15.कामाचे सामाजिक अंकेषण व पारदर्शकता.

मनरेगाचे रोजगार वाढीतील योगदान

सन 2005 च्या कायद्याव्दारे सुरु करण्यात आलेल्या महात्मा गांधी राष्ट्रीय रोजगार हमी योजना अंतर्गत 2006–07 या वर्षामध्ये भारतात 1.70 कोटी कुटूंबांनी रोजगाराची मागणी केली होती. तरी या वर्षात 1.65 कोटी कुटूंबांना रोजगार देण्यात आला यासाठी 7382 कोटी केंद्रसरकारकडून तर 598.65 कोटी राज्यसरकार कडून अशा एकदर 7980.73 कोटी निधी देण्यात आला जलसंवर्धन सुक्ष्म जलसिंचन, दुष्काळ निवारण, जमिन विकास ग्रामीण दळणवळण अनुसुचित जाती जमातीसाठी सिंचन सुविधा अशा विविध घटकावर खर्च करण्यात अला आला होता.

मनरेगा आणि रोजगार वाढ

वर्ष	रोजगार पुरविलेली कुटूंबे	अनुसुचित जाती	रोजगार निर्मित जमाजी लाख	श्रमविकास महिला	इतर
2006´–07	17,88,112	154.18.	63.2	264.85	265.64
07–08	2,27,96,363	2589.91	2940.3	4151.88	4033.5
08–09	3,57,14,47	164.18	1035.18	657.45	—
10–11	–	–	–	–	–
11–12	5,04,24,472	4769.69	3959.05	10380.77	12905.69
12.13	41570020	3142.07	2214.22	7473.85	8709.76

Ref. Annual Report of Ministry of Reral Development Government of India 2006-07 to 2012-13

मनरेगा योजनेव्दारे सन 2012–13 या वर्षा अखेरीस 4.157 कोटी कुटूंबांना 141 श्रमदिवस रोजगार पुरविण्यात आला याध्ये 3142 लाख श्रमदिवस अनुसुचित जातीसाठी म्हणजेच 22.34 टक्के अनुसूचित जातीमधील कुटूंबे सहभागी होतील. तर 2214.12 लाख श्रदिवस अनुसचित जमातीसाठी म्हणजचेच 15.74 एवढा रोजगार देण्यात आला तसेच महिलासाठी 7423.85 लाख श्रमदिवस म्हणजेच 53.13 टक्के रोजगार पुरविण्यात आला आहे. महात्मा गांधी राष्ट्रीय रोजागार हमी योजना वाढीतील योगदान तक्ता 1 दर्शविला आहे.

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी मनरेगा कायद्याचा मसुदा 5 सप्टेंबर 2005 रोजी मंजुर करण्यात आला. ग्रामीण भागातील मजुरांना वर्षातील किमान 100 दिवसांच्या रोजगाराची हमीदेणे हा या कायद्याचा मुख्य उद्देश होता. सुरुवातीला भारतातील 200 जिल्ह्यामध्ये महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजागार हमी (मनरेगा) ही योजना फेब्रुवारी 2006 पासून राबविण्यात आली. या योजनेत ग्रामीण भागातील दुष्काळी प्रदेश अवर्षण प्रवण क्षेत्र, गरीब प्रदेश अशा मागास भागातील मजुरांना रोजगार उपलब्ध करुन देण्याच्या हेतूने विकास प्रकल्प हाती घेतले जातात. त्याला परवानगी देण्यात येते त्यामुळे ग्रामीण भागाचा शाश्वत विकास होउन व लोकशाहीचे विकेंद्रीकरण आणि स्थानिक स्वराज्य संस्थमध्ये पंचायतराज निर्माण होण्यास या योजनेमुळे मदत झाली आहे.

सरकारचे मनरेगाच्या अंमलबजावणीसाठी उपाय

केंद्रसरकारने भारतात मनरेगा अधिक परिणामकारक होण्यासाठी अलिकडील कालखंडात उपाययोजना केल्या आहेत

1.मनरेगामध्ये पारदर्शकता आणि लोकजबाबदारी वाढविणे.

देशातील 93 टक्के जिल्ह्यांनी राज्यसरकारला सामाजिक अंकेक्षण रिपोर्ट सादर केलेले आहेत 2.41 लाख सामाजिक अंकेक्षण अहवाल मनरेगाच्या संकेतस्थळावर ठेवलेले आहेत.

2.नविन योजनेनुसार प्रतिष्ठित नागरिकांच्याकडून निमंत्रण केले जाते. 61 उच्च दर्जाचे प्रतिष्ठीत नागरीक नियंत्रणासाठी कार्यरत आहेत. प्रत्येक जिल्ह्यासाठी मनरेगाची प्रभावी अंमलबजावणी होण्यासाठी प्रथम जनतेच्या प्रतिक्रिया विचारात घेतल्या गेल्या.

3.जिल्ह्यासाठी प्रशासकिय यंत्रणेमध्ये लोक आयुक्त नेमण्यात आला आहे.

ब)प्रभावी प्रशासन आणि वित्तीय व्यवस्थापण

1.मजूर अर्थसंकल्प कलम 014(6) नुसार मनरेगाच्या जिल्हा कार्यक्रमासाठी समन्वयक मंजुर अर्थसंकल्प डिसेंबर महिन्यात पुढील अर्थिक वर्षासाठीचे तयार करतो.

2.राज्य रोजगार हमी निधीमनरेगाच्या कलम 21 (1) नुसार राज्य सरकार रोजगार हमी निधी निर्माण करते राज्य सरकारचा निधी लवचिक असतो राज्यसरकार निधीचे व्यवस्थापन आणि अंमलबजावणी करण्याचे काम करते.

सध्या 115 जिल्ह्यात 23 राज्यामध्ये विविध मंत्रालयामार्फत मनरेगाची अंमलबजावणी होत आहे.

मनरेगाचे यश

1.रोजगार निर्मिती : सन 2013–14 या वर्षामध्ये 4.157 कोटी कुटूंबांना रोजगार पुरविला आणि 141 कोटी श्रमदिवसाचा रोजगाराची हमी देण्यात आली.

2.सीमान्त आणि गरीबाचा वाढता सहभाग

नैसर्गिक स्वत उदिष्टात घटकांचा या कार्यक्रमामध्ये जास्तीत जास्त सहभाग होता. गरीब अनुसुचित जाती आणि अनुसुचित जमाती, सिमांन्त महिलांचा 53 टक्के सहभाग होता.

3.नैसर्गिक स्त्रोत आधरीत मजबुती

मनरेगा अंतर्गत सन 2012–13 मध्ये 70 लाख कामगार कार्यरत होते. ज्यापैकी 60 टक्के जलसंवर्धन व 12 टक्के सिंचन सुविधेवरती तरतुद 17 टक्के अनुसुचित जाती जमाती दारिद्र्यरेषेखालील 8 टक्के ग्रामीण दळण वळणासाठी व जमीन विकासासाठी मनुष्यबळ कार्यरत होते.

4. वित्तिय समावेशन वैश्विकरण करण्यासाठी दृष्टीकोणातून कामगारांचे वेतन देयक प्रणाली संस्थात्मक खाती उघडून करण्यात आलेली आहे. वेतनाचे वितरण करण्यासाठी बर्कीग प्रणालीनुसार बँकखाते उघडुन व पोस्ट ऑफीसव्दारे वेतन अदा करण्याच्या सुचना देण्यात आल्या आहेत. त्यामार्फत 8.14 कोटी बॅक आणि पोस्ट ऑफीसमध्ये श्रमीकांच्या खातेदारांची नोंद झाली.

पश्चिम बंगाल, तामिळनाडू, उत्तरप्रदेश, मध्यप्रदेश, पंजाब व गुजरात केंद्रांचा मनरेगासाठी मिळणारा निधी प्रत्यक्षपणे राज्य सरकारच्या निधीमध्ये जमा केला जातो.

5.प्रशासकीय सहाय्यभूत योजना.

एकुण निधिच्या 9 टक्के एवढा निधी राज्यांना अर्थ संकल्पात प्रशासकीय कार्यासाठी वापर करण्यासाठी परवानगी देण्यात आली आहे. केंद्र सरकारच्या शिफारशीनुसार, ग्रामीण रोजगार, सहाय्य प्रत्येक्ष पंचायतीला एक तांत्रिक सहाय्यंक संगणक सहाय्यक, प्रत्येक कार्यक्रमासाठी एक पुर्णवेळ कार्यक्रम अधिकारी नेमण्याच्या सुचना दिल्या आहेत.

6.मार्गदर्शक पुढाकार : चालू कार्यक्रमाच्या अमलबजावणीसाठी आणि शाश्वत विकासासाठी केंद्र सरकार कडून मार्गदर्शक पुढाकार घेतलेले प्रकल्प प्रशिक्षण आणि कौशल्य मनरेगाच्या कामगारांना दाखविले जातात मुलभूत साक्षरता संगणक, वित्तीय साक्षरता आणि वेतन सुविधा, व्यवसाय कौशल्य आधारित कार्यक्रम मार्गदर्शनपर पुढाकार घेताला जातो.

7.केंद्रीकरण, मनरेगाची गरज टिकाऊ मालमत्ता प्राणीजीवनाची सुरक्षीतता सुविधा व लवचिकता यांच्या विषयी कामगारांची परिस्थिती ओळखुन अंतरक्षेत्रीय निर्धारित गटांमध्ये विकसित करण्यासाठी कार्यक्रम केंद्रीत करण्यात आला.

8.ग्रामीण भागाच्या विकासासाठी मनरेगेची भूमीका ही महत्वाची वाटते. कारण त्या मागात पायाभूत सुविधा या योजनेतून पुर्ण केल्या जातात

सारांश :

भारतात मनरेगाच्या योजनेमुळे रोजगार निर्मितीमध्ये मोठ्या प्रमाणात वाढ घडवून आली. तसेच ग्रामीण भागातील अनुसुचित जाती, जमाती मधील व स्त्रीयांना मनरेगाच्या योजनेमुळे जिवनमान उंचावण्याची संधी उपलब्ध झाली व ग्रामीण विकासासाचा मार्ग मनरेगा मुळे मोकळा झाला व ग्रामीण भागाचा कायापालट झाला असे वाटते व ग्रामिण विकासात पायाभूत सुविधा या योजनेतून वाढल्या आहेत.

संदर्भ

1.वैकल्पिक अर्थिक वार्षिक भारत 2008–09 वैकल्पिक सर्वे गृप इंडियन पॉलिटीकला इकोनॉमी एसोसियेशन

2.योजना ऑगस्ट 2008 योजना भवन संसद मार्ग नवी दिल्ली.

3-http//mahaegsmaharashtragovt. M/1119 योजना महाराष्ट्र ग्रामीण रोजगार हमी योजना,महात्मागांधी राष्ट्रीय रोजगार हमी.

4.Annual Report of ministry of Rural Development, Government of India 2006.07 जव 2012.13

5.Ruddar Datt & K.P.M. Sundharam Indian Economy Edition 2010

6.अर्थसंवाद ग्रामीण अर्थव्यवस्था विशेषांक एप्रिल–जुन 2015 खंड 39 अंक 1

Publish Research Article
International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper,Summary of Research Project,Theses,Books and Books Review for publication,you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed,India

- Directory Of Research Journal Indexing
- International Scientific Journal Consortium Scientific
- OPEN J-GATE

Associated and Indexed,USA

- DOAJ
- EBSCO
- Crossref DOI
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Databse
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database

Review Of Research Journal
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005,Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.ror.isrj.org